

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü
Piyano Anasanat Dalı

FRANZ LİSZT DANTE SONATI'NIN İNCELENMESİ

Tayfun İLHAN

Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu

Ankara, 2014

Franz Liszt Dante Sonatı'nın İncelenmesi

Tayfun İLHAN

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Piyano Anasanat Dalı

Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Tayfun İlhan tarafından hazırlanan "Franz Liszt Dante Sonatı'nın İncelenmesi" başlıklı bu çalışma, 30.10.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sanat Eseri Raporu olarak kabul edilmiştir.

Prof. Binnur Ekber (Başkan)

Yrd. Doç Oya Ünler Bayka (Danışman)

Prof. Semra Kartal

Prof. Güherdal Çakırsoy

Prof. Reyhan Başaran

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr Türev Berki

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 30 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

30.10.2014

Tayfun İLHAN

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmanın ortaya çıkıőında yaptığı yardımlar ve çevirilerle çok büyük katkısı olan sevgili Fatoő akıcıoğlu'na, sonsuz sabrı ve bilgisiyle bana yol gösteren Sn. Yrd. Doç. Oya nler'e, bu zorlu süreçte desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Sn. Gökçen Kk Remes'e sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

ÖZET

İLHAN, Tayfun. Franz Liszt Dante Sonatı'nın İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014

Bu sanat çalışması raporunda, Franz Liszt Dante Sonatı müzikal, tarihsel ve bestecinin yaşamı bağlamında ele alınmıştır. Bestecinin yaşamı detaylı bir şekilde tetkik edilmiş, bestecinin piyano ile münasebeti müzik tarihi bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Franz Liszt, Dante, Piyano

ABSTRACT

İLHAN, Tayfun. Examination of the Franz Liszt Dante Sonata. Master of music Thesis
Ankara, 2014

In this thesis Franz Liszt Dante Sonata has been taken in aspect of music history and his life. Life of composer has been examined elaborately and his relation with the piano was considered form the view of musical history.

Key Words

Franz Liszt, Dante, Piano

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
1.BÖLÜM : GİRİŞ VE AMAÇ	
1.1. GİRİŞ	1
1.2. AMAÇ	1
2. BÖLÜM : FRANZ LİSZT	
2.1. YAŞAMI	2
2.2. PİYANİST VE BESTECİ OLARAK LİSZT	9
2.3. ESERLERİ	14
2.3.1 Solo Piyano için Orinal Çalışmaları	14
2.3.2 Orinal Orkestral Çalışmalar	17
2.3.3 Opera	18
2.3.4 Piyano ve Orkestra için Çalışmaları	19
2.3.5 İki Piyano için Çalışmaları	19
2.3.6 Dinsel Müzik Çalışmaları	19

3. BÖLÜM : DANTE ALİGHİERİ

3.1. YAŞAMI	21
3.2. LİSZT VE DANTE	23

4. BÖLÜM : DANTE SONAT

4.1. DANTE SONATTA SEMBOLİK İÇERİK	25
4.2. SONATIN FORMU VE ÖNEMİ	25
4.3 SONATIN ANALİZİ	32
4.4 LİSZT DANTE SONAT ANALİZ ŞEMASI	42

5.BÖLÜM : YÖNTEM

5.1 ARAŞTIRMA MODEL	43
5.2 VERİLERİN TOPLANMASI	

KAYNAKÇA	44
-----------------	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Beethoven, Sonata op.27 no.1	26
Şekil 4.2. Beethoven, Sonata op.27 no.2	27
Şekil 4.3. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, Birinci Bölüm	28
Şekil 4.4. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, İkinci Bölüm	28
Şekil 4.5. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, Üçüncü Bölüm	28
Şekil 4.6. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, Dördüncü Bölüm	29
Şekil 4.7. Schubert, Lied op.4 no.1 Der Wanderer	29
Şekil 4.8. Liszt, Dante Sonat (1-2. Ölçüler)	31
Şekil 4.9. Liszt, Dante Sonat (3-4. Ölçüler)	31
Şekil 4.10. Liszt, Dante Sonat (25-28. Ölçüler)	32
Şekil 4.11. Liszt, Dante Sonat (35-37. Ölçüler)	32
Şekil 4.12. Liszt, Dante Sonat (73-74. Ölçüler)	33
Şekil 4.13. Liszt, Dante Sonat (103-107. Ölçüler)	33
Şekil 4.14. Liszt, Dante Sonat (115-118. Ölçüler)	34
Şekil 4.15. Liszt, Dante Sonat (124-129. Ölçüler)	35
Şekil 4.16. Liszt, Dante Sonat (136-138. Ölçüler)	35
Şekil 4.17. Liszt, Dante Sonat (157-160. Ölçüler)	36
Şekil 4.18. Liszt, Dante Sonat (181-183. Ölçüler)	36
Şekil 4.19. Liszt, Dante Sonat (199-202. Ölçüler)	37
Şekil 4.20. Liszt, Dante Sonat (211-212. Ölçüler)	37

Şekil 4.21. Liszt, Dante Sonat (273-274. Ölçüler)	38
Şekil 4.22. Liszt, Dante Sonat (290-291. Ölçüler)	38
Şekil 4.23. Liszt, Dante Sonat (326-331. Ölçüler)	39
Şekil 4.24. Liszt, Dante Sonat (339-345. Ölçüler)	39
Şekil 4.25. Liszt, Dante Sonat (366-373. Ölçüler)	40

1. BÖLÜM: GİRİŞ ve AMAÇ

1.1 GİRİŞ

Franz Liszt'in Dante Sonatı üzerine hazırlanan bu sanat eseri raporunda bestecinin hayatını, piyano müziğini ve bir piyano virtüözünü olarak çağdaşlarını ve ardıllarını nasıl etkilediğini irdedeceğiz. Ardından Franz Liszt'in yazdığı sonata neden 'Dante' adını verdiğini açıklayacağız. Sonatı fikirsel, içerik ve formal yönden inceleyeceğiz.

1.2 AMAÇ

Bu raporun amacı Dante Alighieri'nin Franz Liszt' in manevi dünyasını nasıl etkilediğini irdelleyip onun müziğini nasıl ve hangi şekillerde etkilediğini bulmaktır.

2. BÖLÜM: FRANZ LISZT

2.1 YAŞAMI

Liszt, 22 Ekim 1811 yılında Avusturya'nın bir bölgesi olan, adı resmi kayıtlarda Doboryan olarak geçen, Burgenland 'ın küçük bir kasabası Raiding'de dünyaya geldi. Annesi, Maria Anna Leger, fakir bir Avusturyalı aileden gelmekteydi ve Viyana'da oda hizmetçisi olarak çalışıyordu. Babası, Adam, Prens Esterhazy'nin muhasebe işlerini yapıyordu ve aynı zamanda amatör piyanist, çellist ve şarkıcıydı. Liszt'in babası Fransiskan¹ manastırlarında rahip olması için yetiştirildi fakat tutarsız ve dengesiz doğası gereği buradan uzaklaştırıldı. Yine de Adam, Fransiskanları hiç unutmadı ve oğluna onların anısına Franciscus (Franz) adını verdi. İsmi, uluslararası alanda Franz Liszt olarak bilinse de Macar dilinde Ferencz Liszt'tir.

Altı yaşına geldiğinde, Liszt babasının eşliğinde ilk müzik derslerine başladı. Halk önündeki ilk performanslarını henüz dokuz yaşındayken Sopron ve Pozsony şehirlerinde gerçekleştirdi.

Macar aristokratlar Liszt'in performansından çok etkilenmişlerdi. Bu sebeple ona altı yıllık müzik eğitimi alabilmesi için 600 florin önerdiler. Ardından ailesi ile birlikte Viyana'ya taşındılar. Liszt burada Karl Czerny ile piyano ve Antonio Salieri ile teori derslerine başladı.

¹ **Fransiskan:** latince resmi isimleri "ordo fratrum minorum" olan ve aziz francis'in kurallarını takip eden hıristiyan tarikat. Kurucusu assisili francis'tir. Kuruluş tarihi ise 1209'dur ve günümüze kadar hala canlılığını sürdürmüştür.

Bu tarikata bağlı rahipler mal mülk sahibi olmazlar, fakirliğe inanırlar. Buna sebep olarak da Hz. İsa'yı gösterirler. Hz. İsa'nın herhangi bir malı mülkü olmadığını ve fakirlik içinde yaşadığını söylerler, kendilerinin de bu yolda yürümeleri gerektiğine inanırlar.

1823 yılının başlarında, piyanist olarak başarı kazandı. Aynı dönemde ilk kompozisyonlarını yazmaya başladı. Franz Schubert (1797-1828) ve Beethoven (1770-1827) ile tanışması da yine bu dönemde oldu. 3 Nisan 1823'te, on iki yaşındaki Macar piyanist Franz Liszt Viyana'da bir performans sergiledi. Liszt'in muhteşem çalışından çok etkilenen elli üç yaşındaki Beethoven'ın onu alnından öptüğü söylenir. Beethoven'ın o zamanlar sağır olduğu düşünülürse bu söylentiler gerçekdışıdır. Beethoven'ın Liszt'i öpmesi ile ilgili daha mantıklı bir açıklama ise piyanist Horovitz Barnay²'in (Liszt'in öğrencisi) hatıralarında şöyle geçmektedir:

“Liszt'e dair hatırladığım en önemli anı onun bana Beethoven ile tanışmasını anlatmasıdır. ‘Saygıdeğer hocam Czerny, beni Beethoven ile tanıştırdığı zaman on yaşındaydım’ diye başladı. ‘çok öncesinde Beethoven’a benden bahsetmişti ve gelip beni dinlemesi için ricada bulunmuştu. Fakat Beethoven dâhilerden hoşlanmadığı için uzunca bir müddet beni dinlemeyi reddetti. Sonunda benim yorulmak bilmeyen hocam Czerny Beethoven’ı ikna etmeyi başardı ve “Tanrı aşkına, getirin şu küçük çocuğu” dedi.

“Beethoven'ın yaşadığı yer olan Schwarzspanierhaus'un iki küçük odasına girdiğimizde saat sabah ondu. Ben biraz çekiniyordum fakat Czerny beni cesaretlendirdi. Beethoven cam kenarında uzun ve dar bir masanın başında oturuyordu. Bir an için yüzünde ciddi bir ifade ile bize baktı, aceleyle Czerny'ye birkaç kelime söyledi fakat sevgili hocam bana piyanoya doğru gitmemi işaret ettiği zaman sessizliğe büründü.”

“İlk olarak Ries'in küçük bir şarkısını çaldım (Ferdinand Ries, Beethoven'ın bir öğrencisi). Bitirdiğim zaman Beethoven benden Bach'tan bir füg çalmamı istedi.

² İlka Horovitz Barnay (1848 Budapeşte- 1906 Viyana) Macar asıllı piyanist.

do minör fügen seçtim. Beethoven bana “Bu fügen transpose³ edebilir misin?” diye sordu.

“Neyse ki yapabildim. Akoru bitirdikten sonra baktım. Beethoven’ın derin parlayan gözleri benim üzerimdeydi. Birden ciddi yüzünde hafif bir tebessüm belirdi ve bana doğru yaklaştı. Birkaç kez şefkatle başımı okşadı.

“Hayret verici” diye fısıldadı.

“Birden cesaretlendim ‘Sizin bir parçanızı çalabilir miyim?’ diye sordum. Beethoven gülümseyerek başını salladı. O’nun Do majör piyano konçertosunun giriş kısmını çaldım. Bitirdiğimde Beethoven kollarını açtı, beni alnımdan öptü ve yumuşak bir sesle:

““Devam et. Sen şanslı olanlardan birisin! İnsanlara mutluluk ve keyif vermek senin kaderin ve bu birinin başarabileceği en büyük mutluluk.”” dedi.

“Liszt bana bunları anlatırken sesi titredi, o anda bu birkaç basit kelimenin ona verdiği ilahi mutluluğu hissedebildim. bu gösterişli ve saygıdeğer adam sanatçı artık yok ama çocukluğunda yaşadığı bu büyük hatıra hala ruhunda yankılanıyor. Bir an için sessiz kaldı ve ardından:

“Bu ömrümde en gurur duyduğum andı ve bunu sadece çok özel arkadaşlarıma anlatırım.”

Hikaye Beethoven 1822 ve 1823 yıllarına sağır olsa dahi ikna edici. Beethoven’ın piyanonun titreşimlerini elleri ile hissettiği ve Liszt’in parmak hareketlerini gözlemlediğine dair iddialar da olasıdır. Aynı zamanda o zamanlar Beethoven Schwarzspanierhaus’da yaşamıyordu fakat Liszt bu hikayeyi anlattığında son yıllarındaydı bu nedenle hafızasının bulanık olduğu da düşünülebilir.

³ **Transpoze:** Müzikal bir eseri yazıldığı tondan başka bir tona aralıklarını koruyarak taşımak anlamına gelir.

1823'de ailesi başarılı piyaniste en iyi eğitimi sağlamak amacıyla Paris'e taşındı. Fakat Paris Konservatuarı yöneticisi Luigi Cherubini⁴, Liszt'in başvurusunu reddetti. Çünkü okula yabancı öğrencilerin kabul edilmesi kurallara aykırıydı. Yine de Liszt Fransa'nın önde gelen isimlerine tanıtıldı ve kısa zamanda en seçkin konser salonlarının gözdesi haline geldi. Yanı sıra Ferdinando Paer⁵ ve Anton Reicha'dan⁶ kompozisyon dersleri almaya devam etti ve bu dönem Liszt' resmi olarak bir hocayla piyano çalışmalarının sona erdiği dönem oldu.

1826 yılında Liszt bütün çocukluğu boyunca kendisine destek veren babasını kaybeder. 15 yaşındaki genç Liszt kendini Paris gibi büyük bir kentin ortasında yapayalnız bulur ve derin bir depresyona girer. Bu depresyon Liszt'i müzikten beste yapmaktan uzaklaştırır. Liszt'in bu duraklama dönemi 1830 yılına kadar sürer ve o yıl, Paris'i ve Parislileri ayağa kaldıran önemli bir olay gerçekleşir. O yılın Temmuz ayında, dönemin Burbon Hanedanı'na mensup kralı 10. Charles'ın tahttan indirildiği ve yerine kuzeni Orléans Dükü Louis-Philippe'in getirildiği üç günlük kanlı bir devrim yaşanır. Parisli özgürlük taraftarı halkın ve burjuvaların, birçok özgürlüğü kısıtlama yoluna giden 10. Charles'ı tahttan indirme girişimi başarıyla sonuçlanmıştır.

⁴ **Luigi Cherubini** (8 veya 14 Eylül, 1760 Floransa – 15 Mart 1842 Paris) Klasik opera müziği dönemi içinde çalışan ve bu dönem ilkelerine uygun operalar ve diğer müzik türlerinde eserler hazırlamış olan İtalyan asıllı ama çalışma hayatının önemli kısmını Fransa'da geçirmiş besteci. En önemli besteleri operalar ve dinsel müzik çalışmalarıdır. Beethoven tarafından zamanının en iyi bestecisi olarak anılmıştır.

⁵ **Ferdinando Paer** (1 Temmuz 1771 – 3 Mayıs 1839) Parma doğumlu İtalyan besteci. Yaşadığı dönemde operaları ve oratoryolarıyla ün kazanmıştır.

⁶ **Anton Reicha** (26 Şubat 1770 – 28 Mayıs 1836) Prag doğumlu besteci. Beethoven ile aynı dönemde yaşamıştır ve yaşam boyu arkadaş olmuşlardır. Daha çok üflemeli quartet repertuarına olan katkısıyla ün yapmıştır. Öğrencileri arasında Franz Liszt ve Hector Berlioz bulunmaktadır.

Tarihe 'Temmuz 1830 devrimi' olarak geçen bu büyük olay, Liszt gibi özgürlük taraftarı birçok sanatçıyı motive etmişti. Liszt de bu olayların ardından depresyon döneminden çıkıp yeniden konser turlarına ve beste yapmaya başlamıştı. 1830 yılı, aynı zamanda yakın dostu ressam Eugène Delacroix⁷'nin meşhur Liberté Guidant le Peuple (halka önderlik eden özgürlük) adlı tabloyu yaptığı yıldır. Diğer yandan, Liszt'in çok yakın dostu Berlioz⁸'un (1803-1869) besteci karakterinin ilk önemli örneğini teşkil eden Fantastik Senfoni adlı yapıtının ilk seslendirilişi de 1830 yılında gerçekleşti. Bu yapıt genç Liszt'i çok etkilemişti. Aralarında sekiz yaş fark olmasına karşın iki arkadaşın Paris'teki yakın dostluğu her iki besteciye gerek yaratıcılık, gerekse entelektüel kişiliklerinin gelişmesi açısından olumlu yönde etkilemiştir.

1831 yılında, 1830 devriminden bir yıl kadar sonra 20 yaşındaki Franz Liszt, kişiliğini büyük ölçüde etkileyecek olan Frédéric Chopin (1810-1849) ile tanıştı. Liszt'in Chopin ile dostluğu Chopin'in 1849'da 39 yaşında ölümüne kadar sürmüştü, müzik estetiği ve çalgı tekniği açısından çok sayıda fikir paylaşımında bulunmuşlardı. Chopin Liszt'i lirik müzikalite özellikleri ile etkilemiş, Liszt de Chopin'i virtüozite tekniğinin derinliğiyle etkilemişti. Chopin Op.10 Piyano etüdlerini Liszt'e ithaf etmişti.

1833 yılında ise Liszt virtüozite anlayışını derinden etkileyecek olan İtalyan keman virtüozu Nicolo Paganini (1782-1840) ile tanıştı. Liszt'ten 29 yaş daha büyük olan Paganini, keman çalma tekniğine yepyeni bir boyut getirerek geleneksel teknikleri altüst etmiş, bazı çevrelerce şeytanla anlaşma yaptığına inanılan ve bütün Avrupa'yı kasıp kavuran bir çalgın besteci konumundaydı. 22 yaşındaki Liszt, ününü yıllardır duyduğu bu büyük ustayı o yıl Paris'te canlı

⁷ **Ferdinand Victor Eugène Delacroix** (26 Nisan 1798 - 13 Ağustos 1863) Fransa'nın en önemli Romantik ressamlarından birisidir. Ressamın ifadesi güçlü fırça darbeleri ve renklerin optik etkileri üzerine çalışmaları Empresyonistleri, egzotik olana tutkusu da Sembolistleri etkilemiştir. Fransız şair Baudelaire, onu "Rönesans'ın son büyük ressamı ve modern dönemin ilk büyük ressamı" olarak tanımlar.

⁸ **Louis Hector Berlioz** (11 Aralık 1803 La Côte-Saint-André, Isère, Fransa – 8 Mart 1869 Paris). Fransız besteci, yazar ve müzik eleştirmeni.

olarak dinleme fırsatını buldu. Bu deneyim Liszt'in virtüozite düşüncesine ve çalgı tekniğine bakış açısını tümüyle değiştirmişti. 20'li yaşlarında çoktan olgunlaşmış bir virtüöz tekniğine sahip olan Liszt'in, Paganini'yi dinledikten sonra bunalıma girmiş olduğu ve tekniğini geliştirmek için kendini iki ay odasına kapatıp piyano çalıştığı rivayet edilir. Bu rivayetin kesin doğruluğu tartışılır olsa da, Paganini'nin Liszt üzerinde büyük etkisi olduğu göz ardı edilemez. Bu etkinin sonucu ve ürünü olarak, Liszt, 1836 yılında, Paganini'nin 5 Caprice'i ve 2. Keman Konçertosu'nun son bölümündeki tema üzerine 6 adet etüd besteledi. Liszt, 1830 ile 1844 arasında gerçekleştirdiği konserler ve Avrupa turneleri sayesinde Avrupa çapında büyük bir ün kazandı.

1839 ve 1847 yılları arasında bir virtüöz olarak tarihte eşine rastlanmayan performanslar sergiledi. Avrupa'da 1000'in üzerinde resital gerçekleştirdi. Liszt, 9 Temmuz 1940, Londra'daki Hanover Square Rooms salonunda verdiği konserinde resital⁹ terimini ilk kullanan kişi oldu. Liszt bütün konserlerinde eserleri baştan sona ezberden çalmasıyla bilinir ve Bach'tan Chopin'e uzanan repertuarı ile dikkat çekmektedir. Aynı zamanda sesin fiziksel özellikleri hakkında da bilgi sahibiydi ve bütün konserlerinde sesin konser salonunda daha iyi tınlaması için piyanosunun kapağı açık şekilde çalardı.

Liszt ayrıca özveri sahibi bir eğitimci olmanın gerekliliklerinin doğrultusunda master class (Çalıştay) fikrini ilk olarak ortaya koymuştur. Liszt'in eğitimsel ideallerinin sonucunda Eugen d'Albert¹⁰, Alexander Siloti¹¹, Emil Sauer¹², Moriz Rosenthal¹³, Karl Pohlig¹⁴ gibi piyano tarihine yön veren eğitimciler yetişmiştir.

⁹ **Resital** Tek bir sanatçının tek bir çalgıyla veya sesiyle verdiği konser.

¹⁰ **Eugen d'Albert** (10 Nisan 1864, Glasgow, İskoçya – 3 Mart 1932, Riga) İskoçya'da doğup İngiltere'de eğitim gören ama sonra Almanya ve İsviçre'de yaşayan piyanist ve besteci.

¹¹ **Alexander Siloti** (9 Ekim 1863, Kharkiv – 8 Aralık 1945, New York) Rus piyanist, besteci ve orkestra şefi.

¹² **Emil von Sauer** (8 Ekim, 1862, Hamburg – 27 Nisan, 1942 Viyana) Alman asıllı piyanist, besteci, editör.

Liszt'in hayatı sıra dışı çeşitliliği ve çalışkanlığı ile sayılı örnekler arasında gösterilebilir. 1300 'ün üzerinde eser üretmiş, çeşitli sayıda kitap, dergi ve makale yazmıştır. O tutkulu bir mektup yazarı, tutkulu bir âşık, tutkulu bir gezgin aynı zamanda bir eğitimci, şef ve tüm zamanların en iyi piyanistlerinden biriydi. Kilisede üstlendiği küçük görevler de hayatına sığdırdığı onca işlerden biriydi.

Franz Liszt romantik dönemin büyük hayranlık uyandıran sanatçılarından biridir. Macar piyanist aynı zamanda bir besteci ve öğretmendir. Kompozisyonlarında yirminci yüzyılda öngörülen yeni yöntemler geliştirmiştir. Liszt' in yenilikçi fikirleri on dokuzuncu yüzyıl bestecilik anlayışının ve performanslarının sınırlarının ötesine geçmiştir.

¹³ **Moriz Rosenthal** (17 Aralık, 1862 – 3 Eylül, 1946) Polonyalı piyanist, besteci. Johannes Brahms, Johann Strauss, Anton Rubinstein, Hans von Bülow, Camille Saint-Saëns, Jules Massenet ve Isaac Albéniz gibi bestecilerle aynı dönemde yaşamıştır.

¹⁴ **Karl Pohlig** (10 Şubat 1864 – 17 Haziran 1928) Alman orkestra şefi. 1901 yılında Bruckner'in 6. Senfonisinin tamamını yöneten ilk kişidir.

2.2 PİYANİST VE BESTECİ OLARAK LİSZT

1830'lar ve 1840'larda, piyanonun evrim sürecine paralel mekanizma yenilikleriyle birlikte yorumcular için çok geniş teknik ve ifadesel olasılıklar ortaya çıkmıştır. Piyanonun mekanizmasının ve ses gücünün dinamik alanının da gelişmesiyle desteklenen bu yenilikler çok çeşitli piyano eserlerinin bestelenmesine olanak sağlamıştır. Bu yıllarda Liszt'in öncülüğünü yaptığı gelişmeler modern piyano tekniği açısından çok önemli olmuştur. Bunun en büyük örneği İtalyan besteci ve piyanist Ferruccio Busoni¹⁵'nin (1866-1924) kendi piyano çalışmalarında görülebilir. Busoni 30 yaşında kendi piyano çalma tekniğinde sorun olarak gördüğü noktaları çözmek için en baştan piyano çalışmaya başladığında, baş rehberi Liszt'in müziği olmuştur. Liszt'in müziğinden çıkardığı öngörülerle kendi tekniğini yeniden oluşturmuştur.

Gençlik döneminde, yani yaklaşık olarak 1822-1844 yılları arasında virtüöz piyanist olarak sayısız konserler veren Franz Liszt bu konserlerinde kuşkusuz kendi yapıtlarını icra etmekteydi. Bu nedenle, bu dönemde bestelediği piyano yapıtlarında virtüözitenin ve gösterişin ön planda olması son derece doğaldır. Liszt'in gençlik yıllarındaki bu gösterişe yönelik yapıtlarına hayran olan dinleyici kitlesi kadar onu basit ve gösteriş meraklısı olarak tanımlayan ve eleştiren bir kesim de oluşmuştu. İlginç noktalardan biri, bu dönemde, genç Liszt, başka bestecilerin tanınmış yapıtlarının temalarını ele alarak piyano çeşitlemeleri besteliyor, dönemin tanınmış operalarının transkripsiyonlarını¹⁶ yapıyordu. Bunların arasında öne çıkanlar, Variation sur une Valse de Diabelli (Diabelli'nin bir valsini üzerine çeşitleme, 1822), Sept Variations Brillantes sur un Thème de G. Rossini (G. Rossini'nin bir teması üzerine 7 ihtişamlı çeşitleme, 1824), Impromptu Brillant sur des Thèmes de Rossini et Spontini (Rossini ve

¹⁵ **Ferruccio Busoni** (1 Nisan 1866, Empoli, Toskana, İtalya - 27 Temmuz, 1924, Berlin, Almanya) İtalyan besteci, piyanist, piyano ve kompozisyon öğretmeni ve orkestra şefi.

¹⁶ **Transkripsiyon:** Bir enstrüman veya enstrüman grubu için yazılmış eserlerin başka bir enstrüman veya enstrüman grubuna uyarlanması.

Spontini'nin temaları üzerine ihtişamlı impromptu,1824) yer alır. Ayrıca halk ezgileri üzerine de çok sayıda çeşitleme ve serbest formda gösterişli piyano uyarlamaları yapmaktaydı. Liszt'in genç yaştaki bu uygulamaları, besteciliğinin ve yaratıcılığının temel taşlarını da sağlamlaştırıyordu kuşkusuz: piyanoyu orkestra gibi kullanma ve temaları çeşitlendirme tekniklerini geliştirme. Bu iki özellik de, Liszt'in ileriki yaşlarında bestelediği orkestral yapıtların kurgulanmasında büyük rol oynamıştır.

Liszt'in piyano çalma tekniğine getirdiği yeniliklerin başında piyanoyu bir orkestra gibi kullanmaya başlaması gelmektedir. Piyanonun bütün oktavlarını kullanarak adeta bir orkestra tınısı elde etmektedir. Bu yaklaşımın en belirgin kanıtı ise Beethoven'ın dokuz senfonisinin piyano için yaptığı transkripsiyonları olmuştur. Daha sonra bunu Berlioz'un Fantastik senfonisi izlemiştir.

1847 yılına gelindiğinde, 36 yaşında ve popüleritesinin doruklarına ulaşmış olan Liszt, çılgın konser kariyerine son verdi, Büyük Düşes Maria Pavlovna'nın davetini kabul ederek Paris'ten ayrıldı ve Weimar'a yerleşti. Rus Hanedanından gelen Maria Pavlovna, Saxe-Weimar Eisenach Büyük Dükü Carl Friedrich ile evlendikten sonra hayatının geri kalanını Weimar'da geçirmiş ve sanata olan ilgi ve desteğiyle tanınan bir düşesti. Weimar'ın bir zamanlar parlayan sanat merkezi unvanını yeniden canlandırmak amacıyla Liszt'i sarayına davet etmiş, Paris'teki popüler hayatının tadını alan Liszt de 1848 yılında bu teklifi kabul etmişti. Liszt'in Weimar dönemi bestecilik kariyerindeki ikinci dönem olarak kabul edilir ve Weimar yılları Liszt'in orkestra yapıtlarına yoğunlaştığı ve bestecilik açısından yeni fikirler geliştirdiği dönem olmuştur.

Weimar döneminin en önemli dönüm noktası Franz Liszt'in senfonik şiir (poeme symphonique) kavramını geliştirmesi oldu. Senfonik şiir kavramının temel taşları, özünde, Berlioz'un 1830'lu yıllardan beri uyguladığı programlı müzik

anlayışına dayanıyordu. Bir konunun ya da hikayenin salt müzik yoluyla anlatılmasıydı programlı müziğin özü. Bunun ilk somut örneği, 1830 yılında ilk icrası gerçekleşen ve Liszt'in de dinleme fırsatı bulduğu Berlioz'un Fantastik Senfoni'siydi. H. Berlioz'un kendisinin kaleme aldığı ve her icrasında izleyiciye dağıtılmasını istediği somut bir hikayesi vardı bu senfoninin. Liszt'in Weimar döneminde geliştirdiği senfonik şiir fikri, programlı müzik düşüncesiyle ortak noktalar içermekle beraber daha farklı bir boyut da içeriyordu. Senfonik şiirde, Liszt somut bir hikaye anlatmak yerine, bir hikayenin ya da konunun atmosferini, duygusunu ya da psikolojik durumunu müzikle dinleyiciye aktarmayı hedefliyordu. Bu durumda, bir senfonik şiir, baştan sona bir hikayeyi anlatmak yerine, hikayedeki belli bir atmosferi, duygular zincirini ya da psikolojik durumları müzikal olarak canlandırmayı amaçlamalıydı. Bu düşünce, Liszt'in besteci olarak çok daha derin bir müzikal algı sistemi geliştirmesine neden oldu. Seçtiği konuların derin psikolojik analizlerini, olayların duygusal dönüşümlerini analiz ediyor, bu durum ve analizleri müziğine en doğru şekilde uygulama yolları üzerinde düşünceler geliştiriyordu. Bunun sonucunda, kendine özgü bir orkestrasyon ve temalar arası bağlantılar sistemi oluşturma yoluna gitti.

F. Liszt, Weimar yıllarında toplam 13 senfonik şiir ve iki senfoni besteledi. Senfonik şiirlerin konuları kuşkusuz tarihin önemli edebi eserlerinden alınmıştı. Bu senfonik şiirler arasında öne çıkanlar arasında Orpheus, Prometheus, Mazeppa, Hamlet ve Hunların Savaşı sayılabilir. 13 senfonik şiir dışında bestelediği iki senfoni de normal standartlarda senfoniler değil, senfonik şiir anlayışıyla bestelenmiş isimli yapıtlardı: Faust Senfonisi ve Dante Senfonisi. Faust Senfonisi'nde Liszt, Faust hikayesini müzikal olarak anlatmak yerine, karakterlerin derin duygusal analizi ve durum psikolojilerini müziğe yansıtmayı tercih etmişti. Karakterler arasındaki bağlantıları tematik bağlantılarla simgeleştiriyor, böylece müziğine de tematik bütünlük fikrini dahil ediyordu. Yalnız Faust Senfonisi'nde değil, Weimar döneminin hemen tüm yapıtlarında tematik bütünlük düşüncesinin geliştirildiği görülür. Tematik bütünlük düşüncesi ve orkestral atmosfer yaratma fikri, Wagner'i de etkilemişti.

Weimar yıllarında, orkestra yapıtlarının yanı sıra piyano için de çok sayıda yapıt bestelemeye devam etti Liszt. Bu yapıtlarında da aynı içsel yaratı kaygılarını barındırıyordu. Gençliğindeki parlak vitüozite tınlarının yerini orkestral tınları aratmayacak ince düşünölmüş renkler alıyordu. Bu dönüşüm yoluyla, Liszt, Weimar döneminde ve sonrasında konvansiyonel armoni anlayışının ötesinde bir armonizasyon sistemi geliştirdi. Bu dönemde bestelediği güçlü piyano yapıtları arasında Si minör Sonat, Dante Sonatı, 6 Consolations sayılabilir. Liszt'in bu dönemde geliştirdiği radikal fikirler, yakın dostları Berlioz ve Wagner'i, daha sonra da özellikle senfonik şiir fikriyle Richard Strauss'u etkilemiştir.

Liszt'in gençlik döneminden itibaren kullandığı kromatik armoni anlayışı Weimar döneminde daha keskin bir şekilde bürünmüş, 1870'li yıllara gelindiğinde tonal bağlamın sınırlarını zorlayan bir anlayışa dönüşmüştü. Bu yıllarda bir yandan Weimar'da seçkin genç piyanistlere karşılıksız derler verirken bir yandan, neredeyse yeni bir tonal anlayışa doğru giden bir çizgide yapıtlar bestelemeye devam etmektedir. 1881 yılında Franz Liszt merdivenden düşer ve iki aylık yatak istirahatı süresince gerek psikolojik gerek fiziksel çöküntü yaşar. Bu sürecin ardından sağlığı artık eskisi gibi olmayacaktır. Bu dönemde bestelediği yapıtlarında iç huzursuzluğu ve karamsarlığını yansıttığı görülür. 1881 yılında kazadan sonra bestelediği Nuages Gris (gri bulutlar) adlı piyano yapıtında karanlık tınlar baskındır. Bu tınlar aynı zamanda neredeyse atonaliteyi andıran akor bağlantıları içermektedir. Tonalite fikrinden iyice uzaklaştığı en somut yapıt ise ölümünden bir yıl önce 1885'de bestelediği Bagatelle Sans Tonalité'dir (tonsuz bagatelle).

Franz Liszt, 31 Temmuz 1886'da, çok renkli ve hareketli bir hayat sürdükten ve romantik müzik anlayışına radikal kırılma noktaları getiren uzun bir yaratıcılık kariyerinin ardından Bayreuth'da son nefesini verir. Liszt'in ölümünün hemen ardından, yeni tonalite arayışı meşalesini Gustav Mahler¹⁷ (1860-1911) ve Richard Strauss¹⁸ (1864-1949) devralmış F. Liszt'in bıraktığı yerden ve 20. yüzyıla taşımıştır.

¹⁷ **Gustav Mahler** (7 Temmuz 1860, Bohemya - 18 Mayıs 1911, Viyana), Avusturyalı besteci ve orkestra şefi.

¹⁸ **Richard Georg Strauss** (11 Haziran 1864 Münih - 8 Eylül 1949 Garmisch-Partenkirchen) edebi alt yapıya sahip senfonik şiirleri ve operaları ile ünlü Alman Romantik Dönem bestecisi. Ayrıca Strauss önemli bir orkestra şefi ve tiyatro yönetmeniydi.

2.3 ESERLERİ

Liszt'in eserlerinin doğru bir katalog halinde hazırlanması eser biyografisi olarak orijinal ve transkripsiyon kompozisyonlarını düzenli bir şekilde ayırmak açısından temel sorunlardan biri olmuştur. Eser kataloğu büyük bir dikkatle aynı zamanda geçerliliği olan tüm basım ve edisyon otoriteleri tarafından incelenerek hazırlanmıştır. En iyi sistem olarak Frederick Corder¹⁹ tarafından bulunan Kegan Paul yayınevi tarafından da 1925 yılında basılan 'Masters of Music' (Müziğin Ustaları) adlı seri kabul edilmiştir. Corder'in sistemi çok itinalı ve kusursuz gibi dursa da tam anlamıyla yeterli olamamasının sebebi Liszt'in bir çalışmasının sıklıkla birden fazla versiyonunu yazması ve aslında birçok durumda olduğu gibi bestelenen eserin birkaç yıl sonra ancak basım aşamasına girmesidir. Bu tür durumlarda kompozisyonun tarihi ve basım yılı bulunmuştur, bazen de kötü kullanımdan doğan durumlarda ve değiştirildikten sonra yapılan eklemelerde, bu eklemelere bağlı olarak birkaç yıl önce yazılan versiyonun performans tarihi gibi kıstaslar göz önüne alınmıştır.

2.3.1 Solo Piyano için Orijinal Çalışmaları

*Années de Pélerinage. Premiere Annee: Suisse. Bu Album d'un Voyageur'un geliştirilmi bir versiyonudur.

1. Chapelle de Guillaume Tell 5. Orage
2. Au lac de Wallenstadt 6. Vallee d'Obermann
3. Pastorale 7. Eglogue
4. Au bord d'une source 8. Le Mal du Pays

¹⁹ **Frederick Corder** (26 Ocak 1852- 21 Agustos 1932) İngiliz besteci ve müzik öğretmeni.

9. Les Cloches de Geneve

*Années de Pélerinage. Seconde Année: Italie. Bu kitabın içindeki parçalar ayrı bir şekilde basılmış ancak günümüzde düzeltilmiş baskısı yapılmıştır.

1. Sposalizio (Raphael'in Vatikan'daki resmi üzerine)

2. I Pensero (Michelangelo tarafından yapılan Lorenzo de Medici'nin Floransa'daki mezarı üzerine)

3. Canzonetta di Salvatore Rosa

4-6. Tre Sonneti di Petrarca (İlki şarkı olarak yazılmış.)

7. Fantaisie, quasi sonate: d'après une lecture de Dante (Victor Hugo'nun Dante isimli şiiri üzerine)

8-10. Venezia e Napoli. Gondoliera, Canzone, Tarantella. Buradaki üç parça 1861'deki edisyona kadar koleksiyona eklenmemiştir. Gondoliera, Rossini'nin Otello operasındaki 'sahne arkası'ndan işitilen 'Gondol'cunun şarkısı'dır.

*Années de Pélerinage. Troisième Année: Bu cilt 1883'e kadar ayrı bir şekilde basılmıştır. Fakat basımı hazırlanmadan uzun süre önce tasarlanmıştır.

1. Angelus

2. Cypres de la Villa d'Este

3. Cypres de la Villa d'Este

4. Les Jeux d'Eaux a la Villa d'Este

*A la Chapelle Sixtine. Mozart'ın Ave verum eseri üzerine Senfonik şiir.

*Album d'un Voyageur (3 kitap)

1. Impressions et Poesies (7 parça)

2. Fleur Melodiques des Alpes (3 parça)

3. Paraphrase: Trois airs Suisses. Son versiyonu 1872'ye kadar basılmamıştır.

*Apparitions (3 parça), *Consolations(6 parça)

*Ave Maria, Ballade No.1 ve 2, *Elegie, Elegie No.2 ve No.3

*Berceuse,

*Etudes de Concert No.1-2-3

*Bülöw Marche

*Hymne du Pape

*Grandes études de Paganini

*Etudes d'execution Transcendante

*Etudes en Forme de Douze Exercices pour Piano *Ab-rato

*Grand Galop Chromatique

*Les Funerailles

*La Lugubre Gondola

*Mazurka Brillante

*Liebestraumme (3 Noktürn)

*Deux Polonaises

*Heroic March (Macar Sitali)

*Sonata B Mineur

*Mephisto-Waltz, Mephisto-Polka *İmpromptu (Fa # Minör)

*Ungarische Bildnisse

*Weinschtsbaum

*Deux Legends

*Trois Valses-Caprices

*Deux Etudes de Concert

* Rhapsodie espagnole

2.3.2 Orijinal Orkestral Çalışmalar

Senfoni;

*Faust Symphony

*Dantes Divina Commedia

Senfonik Şiirler;

1. Ce qu'on entend sur la montagne	7. Festklänge
2. Tasso, Lamento e Trionfo	8. Héroïde funèbre
3. Les Préludes	9. Hungaria
4. Orpheus	10. Hamlet
5. Prometheus	11. Hunnenschlacht
6. Mazeppa	12. Die Ideale
13. Von der Wiege bis zum Grabe	

Diğer Orkestral Çalışmaları;

1. Trois Odes Funèbres	5. Salve Polonia
2. Künstlerfestzug zur Schillerfeier	6. Festmarsch zur Goethejubiläumsfeier

3. Rákóczy March

7. Ungarischer Marsch zur Krönungsfeier

4. Ungarischer Sturmmarsch

2.3.3 Opera

Don Sanche, ou Le château de l'amour

Opera Trankripsiyonları;

1. D. Auber : Fantasia on the Tyrolienne from La Fiancée
Tarantella de Bravura from Masaniello
2. V. Bellini : Grande Fantaisie sur La Sonnambula
Grande Fantaisie sur Norma
3. Ga. Donizetti : Reminiscenes de Lucia di Lammermoor
Reminiscenes de Lucreazia de Borgia 27
4. M.Glinka : Tchernomor's March from Ruslan and Ludmilla
5. W. A. Mozart : Don Juan Fantaisie – Figaro Fantaisie
6. P. . Tchaikovsky : Polonaise from Eugéne Onegin
7. G. Verdi : Ernani Fantaisie – Rigoletto – I Travatore
Two Illustrations from Don Carlos – Aida – Simone
Boccanegra
8. R. Wagner : Rienzi Fantasia – Flying Dutchman – Tannhauser –
Parsifal – Tristan und Isolde

2.3.4 Piyano ve Orkestra için Çalışmaları

1. L. van Beethoven : Ruins of Athens Fantasia
2. V. Bellini : The Hexameron
3. C. M. von Weber : Polacca in E major
4. F. Liszt : Concerto No. I – II
Hungarian Fantasia
Malediction
Totentanz

2.3.5 İki Piyano için Çalışmaları

1. L. van Beethoven: Piano Concertos No. III – IV – V
2. Franz Liszt: Totentanz

2.3.6 Dinsel Müzik Çalışmaları

1. Oratoryo

- * The Legend of Saint Elizabeth
- * Christus

*St. Stanislas (1874 başlamış fakat yarım kalmış)

2. Diğer Çalışmalar (Mess, Psalm vb.)

* Cantantibus Organis	* For St. Cecilia's Day
* Cantico del Sol di Francesco Assisi	* Chorale Nun danket alle Gott
* Missa Choralis	* Hungarier Coronation
* Graner Mass	* Septem Sacramenta (Psalm)

BÖLÜM3: DANTE ALİGHİERİ

3.1 YAŞAMI

Dante 1265 yılında Floransa'da doğdu. Gerçek adı olan *Durante*'yi kısaltarak Dante`yi kullanmıştır. Dante'nin eğitimi fazla bilinmemekte olup, kendi kendini geliştirdiği varsayılmaktadır. Dante'nin ilköğrenimini Santa Croce papaz okulunda bitirdiği sanılmaktadır. Her ne kadar Dante yükseköğrenime devam edemese (veya etmese) de, kendi kendine okumaya ve çalışmaya devam etmiştir. Öğrenmeye büyük bir tutkusu vardı, önemli Latin ve Yunan eserlerini okumakla kalmıyor, dönemin İtalyan şairlerinin eserlerini de okuyor, bunlara büyük bir önem veriyordu. Yazmak konusundaki yeteneklerini ilerletirken, astronomi, resim ve felsefe gibi konularda da kendisini geliştiriyordu. Dönemin önemli isimlerinin düzenlediği toplantıları kaçırmıyor, birçok önemli isimle arkadaşlıklar kuruyordu. Bu kişilere örnek olarak devrin ünlü Floransa'lı şairi Guido Cavalcanti'yi verebiliriz.

On dokuzuncu yüzyıl Fransa'sının seçkinleri arasında Dante takdir edilen bir kişiydi. Hristiyanlığın teorisi üzerine yaptığı reformlar ile bilinirdi. Romantik dönem seçkinlerinin de kaygılarından olan evrensel gerçeği bulma fikrinin peşinde koşan bir kahramandı. Fransız romantik dönemin en önde gelen isimleri Chateaubriand²⁰, Madame de Staël²¹, Gautier²²,

²⁰ **François-René de Chateaubriand** (4 Eylül 1768 – 4 Temmuz 1848), Fransız yazar, politikacı ve diplomat. Fransız edebiyatı'nda Romantizm'in kurucusu kabul edilir.

²¹ **Anne Louise Germaine de Staël** (22 Nisan 1766 - 14 Temmuz 1817), Madame de Staël olarak bilinen İsviçreli yazar. İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesinden olan Staël ülkesi dışında, daha çok da Paris'te yaşadı.

²² **Pierre Jules Théophile Gautier** (30 Ağustos 1811 – 23 Ekim 1872) Fransız şair, oyun yazarı, romancı, gazeteci ve edebiyat eleştirmeni. Parnasizmin kurucusudur.

Delacroix²³ ve Stendhal²⁴, Dante'yi son derece etkileyici bulurdu. Dante'yi işlerinde karakter model olarak görürlerdi. Stendhal Dante'yi mükemmel romantik şair olarak tanımlar. (Marc, 2010, 40. Sayfa)

²³ **Ferdinand Victor Eugène Delacroix** (26 Nisan 1798 - 13 Ağustos 1863) Fransa'nın en önemli Romantik ressamlarından birisidir. Ressamın ifadesi güçlü fırça darbeleri ve renklerin optik etkileri üzerine çalışmaları Empresyonistleri, egzotik olana tutkusu da Sembolistleri etkilemiştir. Fransız şair Baudelaire, onu "Rönesans'ın son büyük ressamı ve modern dönemin ilk büyük ressamı" olarak tanımlar. Ressamlığının yanı sıra iyi bir taşbasma sanatçısı da olan Delacroix, William Shakespeare'in, İskoç yazar Sir Walter Scott'un ve Alman yazar Johann Wolfgang von Goethe'nin eserlerinin taşbaskılarını yapmıştır.

²⁴ **Marie-Henri Beyle** (23 Ocak 1783 – 23 Mart 1842), daha çok Stendhal takma adıyla ile bilinen Fransız realist yazardır.

3.2 LİSZT VE DANTE

Liszt'in ilk Paris ziyareti sırasında Rönesans dönemi kişilikleri oldukça revaçtaydı. Her sanatçının atölyesinde Dante kadar Shakespeare, Goethe, Byron ve Scott eserleri mevcuttu ve kadınlar ortaçağ izlenimi yaratmak için türban ve peçe ile kendilerini örtüyordu.

Liszt entelektüel bir edebiyat tutkunuydu ve Rönesans şairlerine hayrandı. Bu yüzden Sénancour ve Byron 'un seyahat eden karakterleri gibi Liszt, Dante ile tanımlanır. Dante gibi gerçeği bulma uğruna ruhsal yolculuğa atılmış bir seyyah gibi görür kendisini. Onun Dante'ye olan hayranlığı Dante Sonat'a ek olarak Cehennem ve Araf'ı tasvir eden bir senfoni yazmasına öncülük etmiştir.

Liszt, Madame de Staël, N. Lenau, ve V. Hugo gibi ünlü yazarlar tarafından da romantik lirik aşk ilişkisi olarak kabul edilen Dante-Beatrice mükemmeline karşı duyarlıydı. Dante denince ilk akla gelen isim belki de onun sonsuz bir aşk ile bağlandığı Beatrice'dir. Dante'nin çocukluğu ve gençliği hakkında çok az bilgiye sahip olursa da, şairin dokuz yaşındayken kendisinden bir yaş küçük Beatrice'ye aşık olduğu kesin olarak bilinmektedir. Beatrice, İlahi Komedi'de önemli yere sahip sembolik bir figürdür. Aynı zamanda "La Vita Nuova" da Dante'nin ruhunun alegorik görselini sunar. Beatrice, Dante için "Dünyevi acılarını dindiren nihai kaynaktır ve Tanrının yeryüzündeki bir yansımasıdır."

Liszt, 1835 ve 1839 yılları arasında birlikte yaşadığı Marie d'Agoult²⁵ in hayranlığı sebebiyle Victor Hugo'nun lirik şiirine aşinaydı. Hugo'nun Chants du Crépuscule, Les Voix intérieures ve Rayons et Ombres adlı eserleri arasından seçilmiş şiirlere dayanarak bestelediği bir dizi şarkıyı Marie'ye ithaf etmiştir.

²⁵ **Marie Catherine Sophie, Comtesse d'Agoult** (31 Aralık 1805 – 5 Mart 1876) Daniel Stern takma adıyla bilinen Fransız yazar. Franz Liszt ile birlikte yaşamışlar, üç çocuk sahibi olmuşlar fakat hiçbir zaman evlenmemişlerdir.

Muhtemelen 1842 ve 1844 arasında V. Hugo'nun *Les Voix intérieures*'i (1837) ile tanıştı ve bu dizinin otuz birinci şiirinin ardından 'La Tombe et la rose' u besteledi. Weimar'a yerleştiğinde *Les Voix intérieures* serisinden "Après une lecture de Dante" adlı şiiri yeniden gözden geçirdi ve bunu *Fantasie/Sonata*'nın başlığının kaynağı olarak kullandı. Liszt'in kompozisyonlarına isim vermenin dışında Victor Hugo'nun şiirleri *Sonata* içerik bakımından katkıda bulunmamıştır.

Liszt'in Victor Hugo'nun şiirinden esinlendiği teorisini çürüten diğer bir nokta da şiirin partiyonun üzerine basılmamış olmasıdır. Örneğin "Canzonetta"sında Liszt, portelerin üzerine dizeleri yazmıştır. "Années de Pèlerinage" daki Petrarca Sonnet lerdeki gibi şiirlerin parçaların önüne geçtiği söylenemez. Ayrıca Hugo'nun şiirinden farklı olarak sadece cehennem' den bahsetmez, güzel akıcı melodik dizeler ve uyumlu armoniler Dante' nin cennetindeki aşırı mutluluğu ifade eder.

Années de Pèlerinage Liszt'in hayatında bir dönüm noktası teşkil eder. Bir yazarın ruhani evrimini temsil eder. Otuz yılı aşkın süre zarfında (Liszt' in ilk eserini verdiği 1835' den son parçasını yazdığı 1867' ye kadar) üslup açısından diğer dönemlerine göre daha fazla değişim geçirmiştir. Albüm toplamda 26 parçadan oluşmaktadır. Her bir parça farklı ruhani, dinsel etkilere ve edebi çıkış noktalarına sahiptir. Bu parçaların en önemli özelliklerinden bir tanesi birçok kişinin alışık olduğu Liszt müziğindeki virtüözik gösterişten yoksun olmasıdır. Aslına bakılırsa, yapı ve karakterinde var olan çeşitli yenilikler ve sıra dışı armoniler ile eser derin bir entelektüel, duygusal ve ruhani etkiye sahiptir.

4. BÖLÜM: DANTE SONAT

4.1 DANTE SONATTA SEMBOLİK İÇERİK

Müzikte sembolizm sorusu her zaman spekülâtif olmuştur ve insan doğasının ve sözel algısının öznelliği sebebiyle tartışmalıdır. Dante sonatın ilk ölçüde yer alan artık dörtlüler tarihte şeytanın kendisi ile ilişkilendirilerek *diabolus in musica* olarak adlandırılır, yine de şeytan Dante'nin şiirlerinde hemen hemen hiç betimlenmez, kötülük ve zalimlikle alakalı olarak bahsedilmez. Dante sadece “*düşen melek Lucifer*” den söz eder. Liszt'in aynı zamanda Dante'nin kahraman karakterinin, karmaşa ve şüphe içine düşerek gerçeği arama yolundaki başarısızlığını ifade etmek için bu artık dörtlüleri kullandığı da iddia edilenler arasındadır. Bununla beraber müzik Hugo'nun şiirini takip etmez fakat Cennet, Araf ve Cehennem'in Liszt'in müziğinde yer aldığı aşikârdır.

Liszt hikâyeye kendi yaklaşımını getirmiştir ve parçadaki ana temaları eşsiz doğaçlama tekniği ile ustalaşmıştır. Dahası piyanodan maksimum derecede faydalanmış, zor ve virtüözik pasajlar ile diğer piyanistlere meydan okuyarak *fantasia quasi sonata* 'nın evriminde yeni bir çağ açmıştır.

4.2 SONATIN FORMU VE ÖNEMİ

Liszt müzikal formlar dünyasında yenilikçi yaklaşımını kanıtlamış büyük orjinaliteye sahip öncü bir bestecidir. İlk bakışta , Liszt'in *Années de Pèlerinage* dan ilk eserlerinde geleneksel formal yapıda eksiklik olduğu hissedilebilir. İkili,

üçlü ve sonat formları yokmuş gibi görünebilir. Liszt geleneksel formlardan bıkmıştı ve Dante Sonat onun çıkış yoluuydu.

Liszt 1856 da Louis Köhler e yazdığı mektupta şöyle itiraf ediyodu:

Benim işlerim bana göre benim içimdeki tecrübelerimden kaynaklanan gerekli gelişmelerdir ki bunlar beni duyguların ve buluşların sanatta kötü olarak algılanamayacağı görüşüne getirmiştir. Senin de kesin bir şekilde gözlemlediğin üzere formlar 'Giriş- Gelişme- Sonuç' bir alışkanlık halinde büyüyor, çünkü bu formlar son derece doğal, basit ve kolay anlaşılır. Bu görüşe en ufak bir itirazda bulunmadan formlar üzerine kendi kararımı verebilme yetkisi istiyorum.

Liszt araştırmaları sonucunda fikirlerini ifade etmek için sonat elemanlarını fantezi yapısında birleştirmenin yenilikçi ve orijinal bir yolunu buldu.

Sonat ve fantezinin prensiplerini kökenlerine kadar takip etmek Liszt'in Dante Sonat'ının daha üstün bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Sonat terimi on altıncı yüzyıldan gelir. Sonat teriminin anlamı "çalınan ama söylenmeyen her şey" dir. Erken dönemdeki orijinallerinin tersine sonat formu Klasik döneme kadar açıkça tanımlanmadı. Sonatın klasik kavramı "farklı karakterde iki, üç veya dört ardışık bölümden oluşan, bir veya daha çok melodik parçası olan ve sadece bir kişinin çaldığı enstrümantal parça"dır. Sonat concertante , melodi kısımları, sayısına bağlı olarak à solo, à due, à tré, vs. diye tanımlanır. Sonat yirminci yüzyıla kadar klasik dönemde en önemli müzikal form prensiplerinden biridir. Tipik bir ilk sonat formu iki bölümlü tonal yapı ile birleşik üç ana bölümden oluşur. Yapının ilk kısmı giriş olarak adlandırılır ve ilk bölüme rastlar. Yapının ikinci kısmı ise geriye kalan iki bölümü kapsar bunlar, gelişme ve tekrardır. Giriş bölümünde ilk tema, birinci derecede yer alırken ikinci tema

genellikle beşinci derecededir. Bölüm girişin sonundaki tonik yansımadaki kadans ile ya da tekrarı takip eden Coda ile sonlanır.

Fantezi terimi Rönesans'ta enstrümantal kompozisyonlar için kullanılan bir terimdi. Fantasy Yunanca *phantasia* 'dan gelir. Hayal gücünün ürünleri, geçici heves anlamına gelir.

Fantezi ve sonat formlarının her ikisi de on dokuzuncu yüzyılın başlarından beri bağımsız prensiplerdir. Beethoven bu iki formu bir araya getirip kullanan ilk kişidir. 1800-1801 de piyano solo için yazdığı "Sonata quasi una fantasia" başlığını taşıyan Sonata op.27, no.1 ve no.2 bunlara bir örnektir.

(1)1

SONATE
(SONATA QUASI UNA FANTASIA)
für das Pianoforte
VON
L. VAN BEETHOVEN.
Der Fürstin von Liechtenstein gewidmet.
Op.27. N° 1.

Beethovens Werke. Serie 16. N° 136.

Andante.

Sonate N° 13.

Şekil 4.1. Beethoven, Sonata op.27 no.1

(15)1

SONATE
(SONATA QUASI UNA FANTASIA)
für das Pianoforte
von
L. VAN BEETHOVEN.
Der Gräfin Julie Guicciardi gewidmet.
Op.27.Nº 2.

Beethovens Werke. Serie 16. Nº 137.

Adagio sostenuto.
Si deve suonare tutto questo pezzo delicatissimamente e senza sordini.
sempre pp e senza sordini.

Sonate N° 14.

Şekil 4.2. Beethoven, Sonata op.27 no.2

Önceki sonatlarından farklı olarak Beethoven geleneksel formlardan uzaklaşır. “Sonata quasi una fantasia” da Beethoven sonatların tipik hızlı-yavaş-hızlı geleneksel formunu takip etmez. Bunun yerine Sonata op.27, no.1 in ilk kısmı yavaş *Andante* ile başlar ve Sonata op.27, no.2 nin ilk kısmı ise *Adagio sostenuto* ile başlar.

Beethoven her iki sonatta da ilk bölümden çok son bölümde Sonat Allegrosu formunun gücünden faydalanmıştır. Bu uygulama geleneksel sonatta bölümler arasındaki mod ve karakter değişimlerini yumuşatır ve tek bölümlü fantezilerde doğaçlamaya öncülük eder.

Beethoven’ın sonatın formal yapısı ile fantezinin ana karakteristik özelliklerini birleştirme fikri diğer besteciler üzerinde etkili olmuştur. Örneğin, Beethoven’ın Schubert’in “Wanderer Fantasy” op.15 piano solo ve Fantasy in fa minor, op.103 dört el için eserleri üzerindeki etkisi açıktır. Özellikle, her ikisi de dört aykırı bölümden oluşur. Sonatlarının tersine, bütün bölümler bağlantılıdır ve

devamlılığı olan bir bütün oluştururlar. “Wanderer Fantasy” de bütün parça tek bir motif üzerine kuruludur.

Schubert
Wanderer Fantasy
D. 760, Op. 15

Şekil 4.3. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, Birinci Bölüm

Şekil 4.4. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, İkinci Bölüm

Şekil 4.5. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, Üçüncü Bölüm

Şekil 4.6. Schubert, Wanderer Fantasy op.15, Dördüncü Bölüm

İkinci bölümde de görülen motif Schubert'in "Der Wanderer" şarkısından alınan melodinin bir dizi çeşitlemesidir. Bu döngüsel yapı fikri daha sonra Berlioz, Franck ve diğerleri tarafından da kullanılmıştır.

(217) 1

Der Wanderer.

Gedicht von Schmidt von Lübeck.

Für eine Singstimme mit Begleitung des Pianoforte

componirt von

Nº 266^b

Schubert's Werke.

FRANZ SCHUBERT.

Op.4. Nº 1.

Dem Patriarchen Joh.Ladisl. Pyrker v. Felsö-Eöör gewidmet.

Sehr langsam. ♩ = 68.

Singstimme.

Pianoforte.

pp *cresc.*

Ich komme vom Gebirge her, es dampft das

f *pp*

Şekil 4.7. Schubert, Lied op.4 no.1 Der Wanderer

Schubert'in döngüsel yapı fikrinden etkilenen usta kompozisyonculardan biri de Franz Liszt'ti. "Wanderer Fantasy" Liszt'in 1851'de piyano ve orkestra için uyarladığı favori konser parçalarından birisiydi. Schubert'in etkisi altında çeşitli bölümleri tek bir yapıda birleştirme fikri ile Liszt, Dante Sonat, iki piyano için Grosses Konzertsolo ve ünlü Si minor Sonat 'ını besteledi. Bu üç ustalık eseri Liszt'in on dokuzuncu yüzyıl piyano sonatlarına katkısını özetler. Grosses Konzertsolo ve Si minor Sonat 1850 yılı dolaylarında yazıldı ve daha önceden tasarlanan Dante Sonat ile aynı zamanda tamamlandı.

Liszt'in senfonik şiirlere sonat formunda yaklaşımı bu üç eserde görülür. Bu üç parçanın her birinin açılışında paylaştığı temel eleman değişken bir melodik materyaldir ve belirgin bir birinci derecesi yoktur. Dahası bütün parçalarda ikinci kısım daha sabit bir temaya sahiptir. Bu yüzden Liszt, geleneksel olarak gelişme bölümünün sonunda ya da tekrar bölümünün başında yer alan ikinci kısmı tekrar bölümünün doruk notası olarak kullanır. Köprülerin yanına yavaş bölümün eklenmesi de on dokuzuncu yüzyıl sonatlarının gelişimine katkısı olan bir başka yeniliktir. Her üç eserin de girişinde yer alan *Andante* bölümü bütün tonal şekli etkiler. Dante Sonat da *Andante* ikinci temanın tonalitesinin yarattığı gerilimi devam ettirirken bir yandan da doğaçlama bir ara yaratır. Grosses Konzertsolo da *Andante* bölümü kararlı bir bölünme noktası meydana getirir. Aleni tonal ve tematik zıtlıkları devamlılığı azaltır. B Minor Sonata da ise *Andante sostenuto* tonal durağanlığı bozar.

Üç parçanın sahip olduğu ayırt edici özelliklerden biri de kararlı tematik materyallerin birleştirici eleman olarak kullanılmasıdır. Örneğin Dante Sonat'ta üç tonlu motif tekrar kısmı hariç bütün bölümlerde başta yer alır. Si minor Sonata, Grosses Konzertsolo gibi değişken açılış motifleri kullanılır. Bu motifler Dante Sonat'taki üç tonlu motifler gibi birleştirici rol oynar.

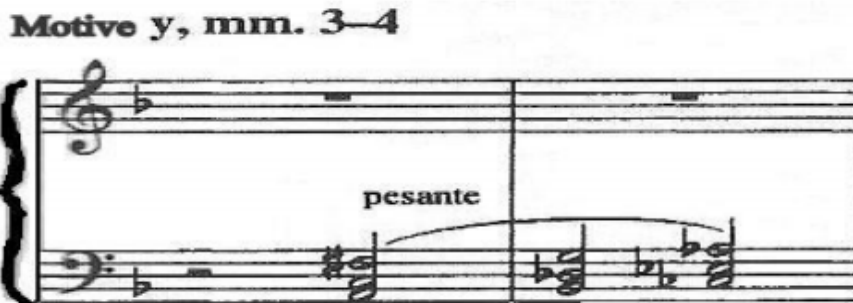
4.3 SONATIN ANALİZİ

Franz Liszt'in Dante sonatı, sonat formunun özelliklerini fantezi formu ile birleştirmektedir. Sonat 'andante maestoso' yavaş giriş kısmıyla başlar ve eser boyunca devam üç farklı motif içerir. Giriş kısmı coşkulu bir tarzda paralel oktavlardan oluşan artık dördü (motif x) motif ile başlar. Bu motif sonat boyunca farklı tonal bölgelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4.8. Liszt, Dante Sonat (1-2. Ölçüler)

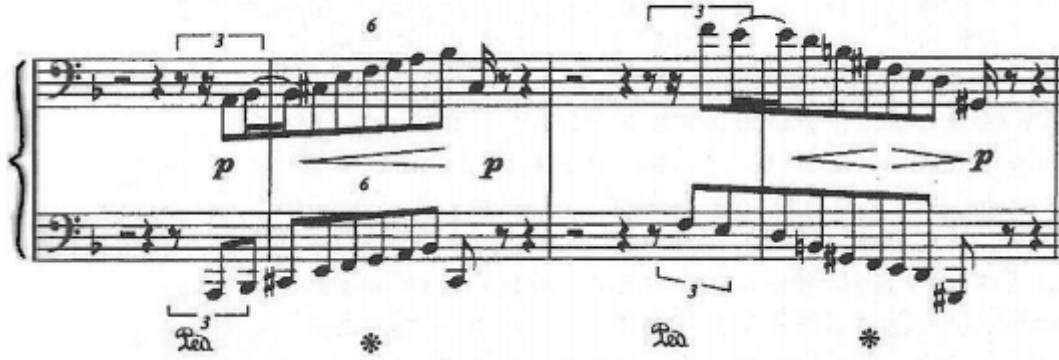
İkinci motif (motif y) huzursuz bir karakter içerip eksiltilmiş yedili ve minör üçlülerden oluşup kromatik çıkıcı bir yönde seyretmektedir.

Şekil 4.9. Liszt, Dante Sonat (3-4. Ölçüler)

Üçüncü motif (motif z) ise içerisinde bulunan artık ikililer ve bitişindeki artık dördü aralığı ile bizde kuşkucu ve ürpertici bir etki oluşturmaktadır.

Motive z, mm. 25-28

Şekil 4.10. Liszt, Dante Sonat (25-28. Ölçüler)

Bu üç motif (x,y,z) ilk temanın hazırlığı niteliğindedir daha sonra 35. ölçüden itibaren sonatın re minör tonunda ilk temasını duyarız.

Şekil 4.11. Liszt, Dante Sonat (35-37. Ölçüler)

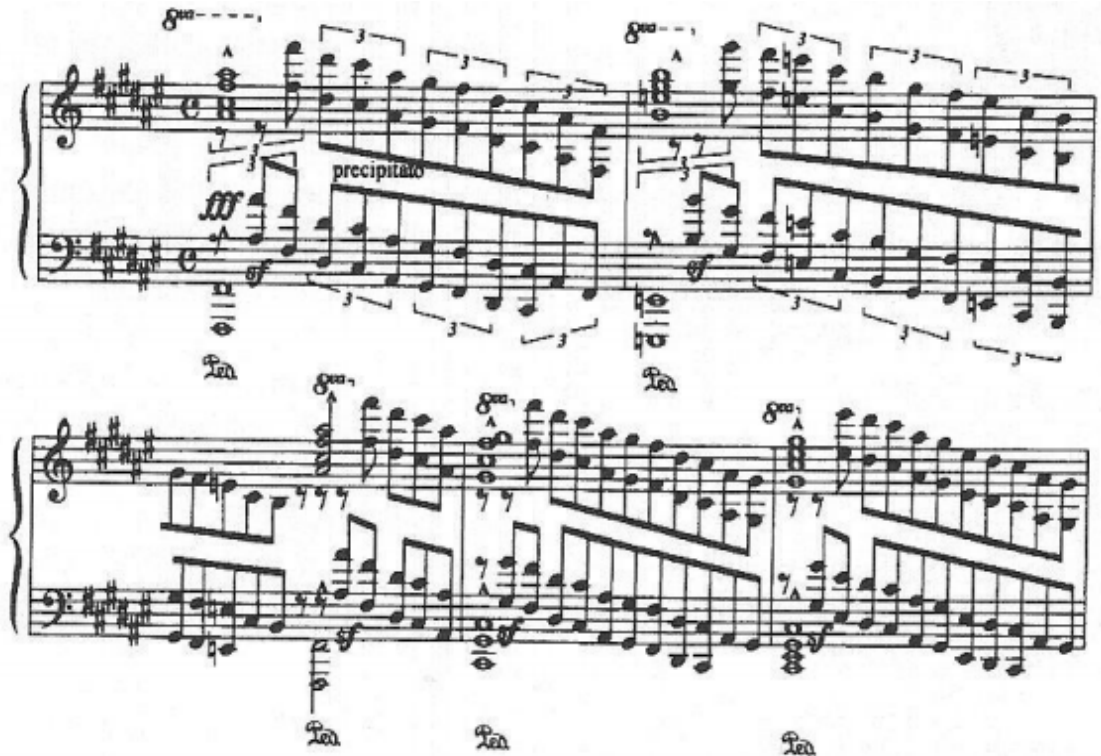
Yoğun kromatizm ve oktav pasajlar içeren bu ilk tema Liszt'in cehennem tasvirinin başlangıcıdır ve 68 ölçü boyunca daha da yoğunlaşarak devam eder.

73. Ölçüde başlayan köprü kısmı C# minör tonundadır ve sonatın giriş kısmında bulunan motifleri (x,y) işler.

Şekil 4.12. Liszt, Dante Sonat (73-74. Ölçüler)

Daha sonra 103. ölçüde adeta bir Koral'i anımsatan birlik nota ve gürleyen oktavlardan oluşan ikinci tema karşımıza çıkar.

Şekil 4.13. Liszt, Dante Sonat (103-107. Ölçüler)

Fa diyez majör tonunda karşımıza çıkan ikinci tema alışkın olduğumuz klasik sonat formunun sınırlarının dışına çıkar çünkü klasik sonat formunda ikinci tema beşinci derecede gelmesi gerekir fakat burada Liszt daha öncede Beethoven'ın op.31 no.1, op.53 ve op. 127 yaylı kuartetinde yaptığı gibi beklentilerin dışına çıkıp re minörün üçüncü derecesini merkez haline getirdi ve bize yeni bir tonal alan yarattı.

Sonatin gelişme kısmı artık dörtlü motif ile başlar (D-G#) ve bu bölümün tempo başlığı Andante'dir. Liszt burada sonatin en başında bulunan daha önce yukarıda bahsettiğimiz artık dörtlü motifini (motif X) kullanır. Sonatin bu kısmı bizim cehennemdem arafa olan yolculuğumuzun adeta bir tasviri niteliğindedir.

Şekil 4.14. Liszt, Dante Sonat (115-118. Ölçüler)

Sonrasında Fa diyez majörün beşinci derecesinde karşımıza çıkan 'quasi improvisato' bölümü gelişme kısmının ilk temasını oluşturur. Sağ eldeki kromatizm ve senkoplar bizlere adeta bir gezgini hatırlatır.

Andante (quasi improvisato)

dolcissimo con intimo sentimento

una corda

ppp

Şekil 4.15. Liszt, Dante Sonat (124-129. Ölçüler)

Sonatin Gelişme kısmı F diyez majör tonunda devam eder ve giriş bölümünde duyduğumuz ikinci temaya farklı bir ışık tutar. Tema ilk başta sağ elde duyulur ve sol el kırık akorlar şeklinde arp etkisi yaratarak ona eşlik eder. Devamında iki el temayı ve eşliği paylaşarak sürdürürler. Bu bölümde besteci piyanonun daha çok orta oktavlarını kullanmıştır.

Andante

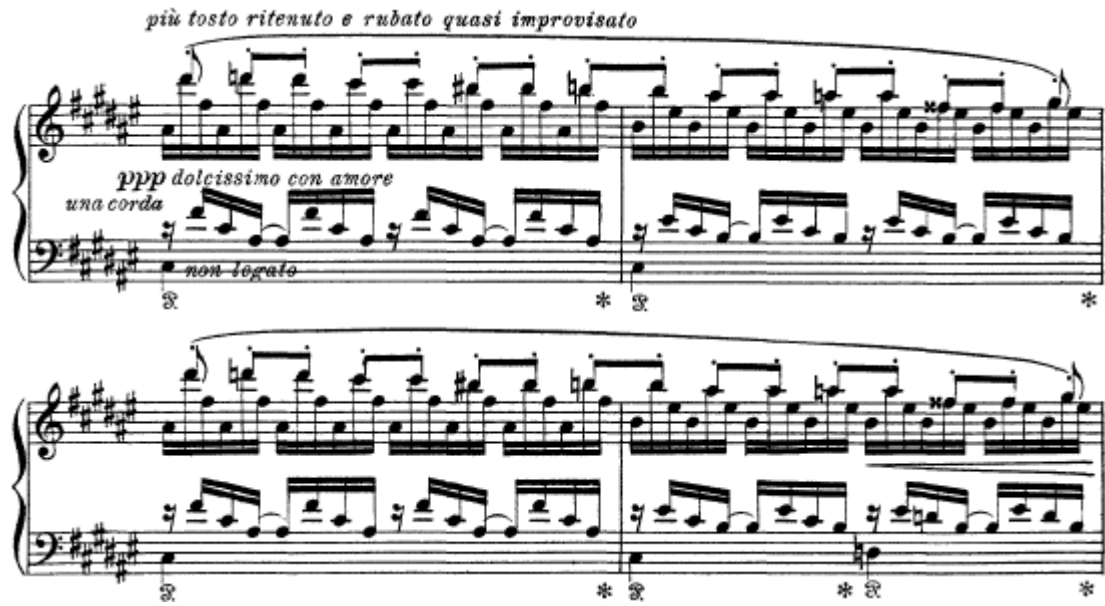
ben marcato il canto

Şekil 4.16. Liszt, Dante Sonat (136-138. Ölçüler)

Şekil 4.16. Liszt, Dante Sonat (139-141. Ölçüler) Andante Devamı

157. ölçüden itibaren Liszt tekrar birinci temayı varyasyon biçiminde ele almıştır.

Şekil 4.17. Liszt, Dante Sonat (157-160. Ölçüler)

Gelişme bölümünün ikinci kısmı 181. ölçüde karşımıza çıkar. Bu kısımda Liszt iki tane artık dörtlü aralığını aynı anda kullanmıştır. Sol eldeki ostinato figür içerisindeki Sol diyez - Re ve sağ eldeki Si-Fa. Sol eldeki figür bir av etkisi yaratırken bu kısım bütün eser boyunca gelen armonik çelişkilerin bir özeti gibidir.

Şekil 4.18. Liszt, Dante Sonat (181-183. Ölçüler)

Gelişme bölümünün devamında gelen Tremololu kısım ise birinci tema ve motif z'den oluşmaktadır.

Şekil 4.19. Liszt, Dante Sonat (199-202. Ölçüler)

Daha sonra Piu mosso bölümü Ab majör tonunda olup sekvenslerle ilerlemektedir. Bu bölüm bizi Sonuç bölümünden önceki köprüye taşıyacaktır.

Şekil 4.20. Liszt, Dante Sonat (211-212. Ölçüler)

Re minörün beşinci derecesinde gelen köprü kısmı bizi Sonuç bölümüne taşıyacaktır. Burada da gelişme kısmının ilk kısmında karşımıza çıkan ilk temayla karşılaşırız. Burada araftaki yolculuğumuzu tamamlar ve cennete doğru yolculuğumuza devam ederiz.

Şekil 4.21. Liszt, Dante Sonat (273-274. Ölçüler)

Sonuç bölümü Andante kısmıyla başlar ve D majör tonundadır. Huzur dolu bu tema eserin ikinci temasının çeşitlendirilmiş halidir. Sağ elde tremololarla duyduğumuz bu tema adeta cennetin habercisidir.

Şekil 4.22. Liszt, Dante Sonat (290-291. Ölçüler)

Coda kendi içerisinde üç kısımdan oluşur ilk kısım 326. ölçüde ilk temanın değişmiş haliyle karşımıza çıkar. Bu kısımda müzikte yine yoğun bir kromatizm hakimdir.

The image shows a musical score for Liszt's Dante Sonata, measures 326-331. The tempo is marked 'Allegro vivace' and the dynamics are 'ff molto appassionato' and 'sf'. The score is written for piano and features a treble and bass clef with a key signature of one sharp (F#). The music is highly rhythmic and chromatic, with many accidentals and dynamic markings. The score is divided into two systems, each with a treble and bass clef.

Şekil 4.23. Liszt, Dante Sonat (326-331. Ölçüler)

Daha sonra Coda'nın ikinci kısmı ilk kısmın kromatik hareketine tezat bir şekilde diatonic olarak gelir.

The image shows a musical score for Liszt's Dante Sonata, measures 339-345. The tempo is marked 'Presto'. The score is in G major and 3/4 time. It features a melodic line in the right hand with triplets and slurs, and a rhythmic accompaniment in the left hand with triplets and slurs. The score is marked with 'p' (piano) and 'cresc.' (crescendo). The bottom of the page has asterisks indicating the end of the score.

Şekil 4.24. Liszt, Dante Sonat (339-345. Ölçüler)

Eserin sonunda Liszt bilinçli olarak klasik dominant- tonik kadansından kaçınarak eseri IV-ii-I kadansıya bitirir. Bu bitişi daha sonra 'The Fantasy and Fugue on the Theme B-A-C-H' adlı eserinde de kullanacaktır.

The image shows a musical score for Liszt's Dante Sonata, measures 366-373. The tempo is marked 'Andante (Tempo I)'. The score is in G major and 3/4 time. It features a melodic line in the right hand with slurs and accents, and a rhythmic accompaniment in the left hand with slurs and accents. The score is marked with 'fff marcantissimo' and 'sva bassa'. The bottom of the page has asterisks indicating the end of the score.

Şekil 4.25. Liszt, Dante Sonat (366-373. Ölçüler)

4.4 LİSZT, DANTE SONAT ANALİZ ŞEMASI

Bölüm	Ölçü	Ton	Tema	Tempo
GİRİŞ	1-114			
Giriş	1		mot. x, y, z	<i>Andante</i>
1.Tema	35	D minör	th. 1	<i>Presto agitato assai</i>
Köprü	73		mot. x, z	
2.Tema	103	F#	th. 2	
GELİŞME	115-289			
	115	V/F#	mot. x, y	<i>Tempo 1 (Andante)</i>
	124	F#	th. 1	<i>Andante (quasi improvvisato)</i>
	136	F#	th. 2	<i>Andante</i>
	157	F#	th. 1	<i>più tosto ritenuto...</i>
	167	F#	th. 1	
	181		mot. x, y	<i>Allegro moderato</i>
	199		th. 1, mot. z	
	211	A b (seq.)	mot. x'	<i>più mosso</i>
	233		mot. x', z	
	250	B majör	th. 2, mot. z	
Köprü	273	V/D minör	th. 1	<i>Tempo rubato...</i>
	283		mot. x'	
SONUÇ	290-373			
2.Tema	290	D	th. 2	<i>Andante</i>
	306	D	th. 2	<i>Allegro</i>
	318		mot. x	
CODA	326-373			
	326	D	th. 1	<i>Allegro vivace</i>
	339	D	th. 1	<i>Presto</i>
	366	D	mot. x'	<i>Andante (Tempo 1)</i>

5. BÖLÜM. YÖNTEM

5.1 ARAŞTIRMA MODEL

Bu çalıma hazırlanırken kaynak taraması yapılarak betimsel araştırma tekniğinden yararlanılmıştır.

5.2 VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın konusuyla ilgili yazılı kaynaklar incelenmiş, veri toplama aracı olarak kaynakçada belirtilen ilgili internet siteleri, makaleler, kitaplar ve müzik ansiklopedilerinden yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

Aktüze, İrkin. (2003). *Müziği Okumak*,3.Cilt. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Collet, Robert. (1970-1976). *Franz Liszt: The Man and His Music*. London: Barrie & Jenkins. (Edition) Alan Walker. ISBN 0-214-20345-X.

Marc, Aida (2010) *Analysis Of Expressive Elements In The Dante Sonata*. A document, Toscaloosa, Alabama.

Mest, Burcu (2010) *F. Liszt'in La Majör İkinci Piyano Konçertosunun İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Feridunoğlu, Z. Lale. (2005) *İz Bırakan Besteciler*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Rosen, C.(1996). *The Romantic Generation*. London: Harper Collins Publishers

Say, Ahmet. (2002). *Müzik Sözlüğü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Watson, Derek. (1989). *The Master Musicians Liszt*. London: J.M & Sons Ltd

Erişim: 07.10.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Dante_Sonata

Erişim: 08. 10. 2014http://aytacyalman.blogspot.com.tr/2011/02/franz-liszt_22.html